

*Основи петриківського
декоративного розпису*

Відділ освіти Сквирської районної державної адміністрації
Сквирський районний центр дитячої та юнацької творчості

Основи петриківського декоративного розпису

Посібник для керівників гуртків, вчителів, учнів

Сквира
2013

Сквирський районний центр дитячої та юнацької творчості Київської області
Основи петриківського декоративного розпису: посібник для керівників гуртків, вчителів, учнів. Автори: І.Л.Кучанський, О.О.Кучанська - Сквир, 2013.
- 64 с.

Відповідальний за випуск: В.М.Ільясевич

Укладачі: І.Л.Кучанський, О.О.Кучанська

Редактор К.В.Плівачук

Запропоноване видання орієнтоване на ознайомлення з основними прийомами петриківського розпису, у посібнику подано вправи на виконання як простих елементів петриківського декоративного розпису, так і складних орнаментальних композицій.

Посібник розрахований на творчих педагогів, вчителів образотворчого мистецтва, керівників художніх гуртків, студій, учнів.

09000, Київська область, м. Сквир, вул. Богачевського, 55,
Сквирський РЦДЮТ

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Історія виникнення петриківського декоративного розпису.....	5
Майстри з Петриківки.....	10
Матеріал та його підготовка.....	18
Техніка виконання петриківського декоративного розпису.....	20
Приклади петриківського декоративного розпису (із досвіду роботи зразкової студії декоративного розпису «Цвіт папороті»).....	28
Висновки	47
Список використаних джерел	49
Додатки.....	50

ВСТУП

Природа для художника – вічне джерело натхнення! У народному мистецтві цей зв'язок майстра з рідною землею особливо глибокий і безпосередній.

Вдивіться у барвисте переплетіння орнаменту петриківського розпису – і на вас повіє ароматом ягід та квітів.

Тому одним із найяскравіших видів мистецтва, які здавна були поширеними на Україні, є український декоративний розпис, чимало видатних майстрів якого здобули своєю працею світову славу. І ніщо не зможе знецінити, применшити того, що створене людським талантом упродовж століть. Сьогодні люди більшою мірою потребують справжнього мистецтва, живого і неповторного.

Народний розпис є особливо цінним для виховання і розвитку дітей. Він з усією переконливістю доводить, що найбільших успіхів досягає той, хто вміло поєднує теорію і практику, яка базується на досвіді вивчення основ мистецтва.

Характерною рисою петриківського розпису є те, що весь малюнок, ніби розгорнутий на площині стіни, аркуша паперу чи декоративної тарілки, має поверхневе зображення. При цьому лінії стебел і гілок не перетинаються між собою, а деякі елементи розпису (квіти, листя, ягоди тощо) мають силуетне зображення, що само собою підкреслює декоративне зображення розпису. Фігури птахів, звірів, людей мають здебільшого контурне зображення. Тварин малюють у профіль, а квіти – в анфас.

Простота виконання, виразність, яскравість кольорових барв, неабиякі можливості імпровізації роблять петриківський декоративний розпис доступним дітям різного шкільного віку.

Посібник допоможе зробити перші кроки в цікавий і захоплюючий світ петриківського декоративного розпису, який залишає яскраві враження, зумовлені веселковим і привабливим колоритом.

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ПЕТРИКІВСЬКОГО ДЕКОРАТИВНОГО РОЗПИСУ

Співуча, чутлива душа українського народу найяскравіше відбивається у мистецтві народного розпису.

Декоративний розпис – це один з видів декоративно-прикладного мистецтва, що передбачає сюжетні зображення й орнаменти, які створюються засобами живопису на стінах та інших частинах архітектурних споруд, а також на ужиткових предметах. Останнім часом декоративний розпис виконують також на папері, полотні, картоні та експонують на художніх виставках як твори станкового мистецтва.

Твори декоративного розпису виконують олійними, темперними, гуашевими, акварельними фарбами та керамічними барвниками з подальшим випалюванням у керамічних печах.

Декоративний розпис є традиційним видом мистецтва, який здавна поширений в Україні. Він і в наші дні займає чільне місце у творчості народних художників.

Ще в часи розквіту Київської Русі народні майстри прикрашали декоративним розписом інтер'єри та екстер'єри будівель, хат, житла князів та знаті, предмети домашнього вжитку, дитячі іграшки, зброю, музичні інструменти тощо.

Петриківський орнамент має багатовікову традицію й тісно пов'язаний з мистецькою культурою Запорізької Січі. Виник він та дістав свою назву в селищі Петриківка на Дніпропетровщині. В свою чергу Петриківка була заснована в 1772 році останнім кошовим отаманом Петром Калнишевським та названа на його честь.

Петриківка була центром Протовчанської округи. Тут знаходилась місцева влада і стояв невеликий гарнізон. Після ліквідації Запорізької Січі село стало «казенною державною», слободою. Звичайно, саме те, що петриківчани не зазнавали постійного кріпацького гніту і сприяло розвитку народного мистецтва.

Протягом багатьох століть у різних регіонах України формувалися місцеві школи декоративного розпису зі своїм характером виконання орнаментальних мотивів, здебільшого рослинних: квітів, дерев, стебел, плодів тощо. Чимало майстрів малюють у своїх творах звірів, птахів, людей, пейзажі та складні композиції, в яких різні орнаментальні мотиви поєднуються із зображенням тварин та людей. Звірі, птахи, рослини, квіти є своєрідними: як реальними, так і народженими творчою уявою та фантазією народних художників.

Декоративний розпис на Придніпров'ї, як і скрізь на Україні, виник насамперед як мистецтво мальованої хати. Хати розписували там, де вони були вибілені, готові до розпису. У Карпатах та на Поліссі такого не зустрінеш, там хати рублені з дерева, тому й нема на чому писати. А ось Хмельниччина, Катеринославщина, Полтавщина – тут мистецтво розпису хат розквітло багатим цвітом. А ще цікаво, що розписи навіть сусідніх сіл відрізнялися один від одного, мали свої особливості суміші фарб, манери писання квіток, дерев, тварин. Про своєрідність петриківського розпису дає уявлення ряд акварельних копій, виконаних художницею Є.К.Евенбах у 1911 та 1913 рр. на замовлення академіка Д.І.Яворницького.

Стінопис був поширеним і в інтер'єрі (насамперед розпис комина печі), і в екстер'єрі (хата, клуня, льох), що утворювало єдиний декоративний ансамбль садиби. Виконувався розпис тонким пензлем, очеретинкою, трісочкою, пучками пальців по мазаному ґрунті стіни. Крім того, українець просто не міг не розмалювати все навколо себе, весь світ зробити цікавим, яскравим, сонячним. Усюди розмальовували дерев'яний посуд – тарілки, кухлі, меблі – мисники, полиці, весільні скрині, вози, сани, кінські дуги, малювали на папері.

Петриківська майстриня Тетяна Пата розмальовувала навіть барабани віялок! Однак саме на Придніпров'ї декоративному розпису притаманні особлива неповторність та самобутність. В його основі лежить образне, поетичне осмислення світу рідної природи, краси української землі. Недаремно квітка й калина є основними мотивами петриківського декоративного розпису. В ньому легко пізнаються рожа і півонія, гвоздика й жоржина, айстри й горошок, навіть придорожній будяк – ймовірний праобраз славнозвісної петриківської «цибульки».

Спочатку використовувалися рослинні та мінеральні барвники. Пізніше, коли розпис перейшов на папір, їх замінюють анілінові фарби на яєчній основі. Колорит розпису будується переважно на градаціях трьох кольорів: червоного, жовтого (жовто-зеленого) й синього. Стриманість декоративного начала і в той же час барвисте розмаїття квіткових форм визначає стилістичну систему придніпровського розпису. Проте можна виявити й стилістичні особливості його в окремих селах. Так, у селі Мишурин Ріг, де найбільш поширеним був розпис по дереву, гама більш сувора. В селах, розташованих біля річки Самари, Спаському та Василівці, малюнок крупний, з ясно виявленим трьохквіттям. Розписи Петриківки й близьких до неї Могилева і деякою мірою Шульгівки відзначаються особливою конкретністю й різноманітністю декоративних мотивів, свідчать про наявність сталої художньої традиції. Подальшим етапом придніпровського розпису стала широко відома «мальовка» – розпис на папері. У ній, як і в декоративному стінопису, ясно виступає традиційна особливість – образне осмислення рідної природи і її декоративна інтерпретація. Репродукції найдавніших зразків декоративного розпису Придніпров'я, що експонувалися на першій ретроспективній виставці «Петриківський розпис. Джерела та сучасність», розкривають багатство й глибину тієї художньої традиції, на основі якої склалася своєрідність Петриківки – визначного центру художнього розпису України.

З літературних джерел відомо, що Петриківка у XIX сторіччі вже була центром розповсюдження стінопису на Україні. До нашого часу збереглися копії з настінного петриківського малювання. В Дніпропетровському історичному музеї етнографії зберігаються копії з настінного малювання датовані 1913 роком. Також ми можемо побачити приклад такого розпису безпосередньо на стіні у музеї Василя Соколенка, що знаходиться в самій Петриківці. В його музеї можна побачити стару українську піч та речі домашнього вжитку, оздоблені петриківським розписом, виконавцем якого є сам майстер – Василь Соколенко.

Із покоління в покоління передавалися традиції розпису, самобутнього, переважно рослинного орнаменту, який щодалі все більш удосконалювався. Поступово із петриківських селян виділилася група професіональних майстрів, які розписували не тільки інтер'єри хат, а й скрині, народні музичні інструменти, а потім почали робити й паперові примірники розпису. Ці вироби продавали на місцевому базарі, а також вивозили в інші області.

Широке застосування в петриківському розписі мають мотиви садових і лугових квітів та ягід калини, полуниці і винограду. Характерним для петриківського орнаменту є зображення акантового листя, бутонів та перистого ажурного листя. Подібні рослинні мотиви ми зустрічаємо і на стародавніх речах, що колись належали запорізьким козакам.

Петриківка – реліктове село, в якому збереглися майже всі види декоративно-прикладної творчості. Тут займалися усіма видами розпису, місцеві народні художники малювали олійними фарбами чудові народні картинки – такі можна побачити тільки у музеях та альбомах старовинного мистецтва. А тут своє, народне, живе! «Весілля», «Наталка-Полтавка», «Москаль-чарівник», «Цигани», «Побачення біля криниці»... Раніше такі картини прикрашали кожную селянську хату.

Цілими лантухами виносили петриківчани на ринок свої яскраві мальовки на папері, особливо перед великими святами, коли білили хати. Усі кольори райдуги тріпотять на цих чарівних папірцях – квіти, орнаментальні фризи, довгі

зубчасті «лиштви» для оздоблення поперечних дощок стелі. Хати жителів Петриківки – музей народного мистецтва, який живе своїм життям. Розмаїття квітів, ягід, листочків захоплює, тягне роздивлятися й роздивлятися. Мов у райському садку сидиш – навіщо кудись йти?

Петриківці привчають дітей до малювання змалку, передаючи свої особливі технічні засоби, секрети малювання. Майстриня Параска Павленко ще змалку малювала зелені листочки й стебла, старша сестра Віра – квіти, менша, Галя, писала сині ягоди винограду. В їхній сім'ї малювали всі. Фарби купували або готували самостійно. Коли не залишалося купованої зеленої фарби, робили її з молодого зеленого жита. Розтирали його, сік розмішували з жовтком та й діставали гарну зелену фарбу. Саморобна яєчна темпера була основою фарб петриківчан.

А яке ж цікаве приладдя для розпису! Пензлики роблять самі майстри з котячого хутра, вистриженого з грудей. Рослинні орнаменти легко лягають на білий папір. Мазки кладуть не щільно, між ними має проглядати біле тло, тоді розпис буде мережаний, прозорий, легкий.

Фарби беруть чисті, ніколи не змішують їх між собою – синя, червона, малинова, зелена, жовта... Ритмічні мазки формують тільки пташок, передають відчуття польоту, рухи крилець, навіть повітря навколо. Колорит петриківських творів завжди чистий, прозорий, ніби освітлений променями сонця.

В кожній петриківській майстрині свої улюблені сюжети. У Надії Білокінь – цибульки, двоколірні «яблучка», кетяги калини, грона винограду. У Параски Павленко – пташки, квіти... Дивлячись на твори петриківського розпису, не перестаєш захоплюватися життєдайними силами українського народу, його невгамовним потягом до творчості та краси.

МАЙСТРИ З ПЕТРИКІВКИ

Вічно живий дух непокори, горде усвідомлення своєї незалежності, особиста гідність – головні риси характеру петриківців – формують особливий тип людини-творця, здатної не лише цінувати красу своєї землі, а й виражати її в особливій ліричності пісенних мелодій, у підкресленій вишуканості візерунків вишивок, у витонченій багатобарвності декоративного розпису.

Земля петриківська зростила не одне покоління майстрів народної творчості таких, як: Тетяна Пата, Надія Білокінь, Віра та Галина Павленко, Федір Панко, Марфа Тимченко, Поліна Глущенко, Іван Завгородній, Василь Соколенко.

Однією з родоначальників петриківського розпису вважають Тетяну Якимівну Пату. Вона стала засновницею школи декоративного малювання, а її учні стали відомими художниками та майстрами петриківського декоративного розпису. Народилася Тетяна Пата 20 лютого 1884 року в сім'ї безземельного селянина Якіма Мартиненка. Жили дуже бідно, і всі восьмеро дітей батрачили у сільських багатіїв. Чотирнадцятирічна Тетяна мала хист до малювання і заробляла на хліб тим, що квітчала у багатіїв комини печей. Рано почала малювати на папері, про це свідчить її робота, що зберігається в Дніпропетровському історичному музеї. У 1925 р. вона отримала замовлення від Дніпропетровського історичного музею на виготовлення ескізів розпису. Малювала Т.Пата переважно квіткові букети, але вони ніколи не повторювали ні попередніх композиційних схем, ні орнаментальних мотивів. Згодом художниця стала почесним майстром народного мистецтва. Одержала медаль «За трудову відзнаку», нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора, член Спілки художників України. До когорти її учнів належать народний художник Марфа Тимченко, заслужений майстер народної творчості Федір Панко, Віра Павленко,

Галина Павленко-Черниченко. Кожен з них має свій почерк, своє творче кредо. Померла Тетяна Якимівна 7 грудня 1976 року.

Інший, видатний заслужений художник України, кавалер ордону «За заслуги», засновник фабрики Петриківського розпису Федір Савич Панко, який 12 лютого 1924 року в с. Петриківка. Все його життя було пов'язане з декоративним мистецтвом у рідному селі. Він глибоко і любовно вивчав традиційні мотиви петриківської орнаментики під керівництвом майстра народного мистецтва Тетяни Пати. Але в творчій роботі він не обмежувався лише самими традиційними мотивами орнаментів, а й створював нові мотиви рослин – кульбаби, соняшника, кукурудзи. Для повнішого розкриття змісту композицій майстер застосовував зображення емблем – серпа, молота, п'ятикутної зірки тощо. У своїх декоративних розписах він часто використовував мотиви то фантастичної жар-птиці, то хизуватого півня або сивої зозулі, але основними в творчості Ф. Панка є рослинні мотиви.

Майстер декоративного розпису заснував і очолив першу і єдину в Україні та світі фабрику петриківського розпису «Дружба». З 1958 року викладав композицію петриківського орнаменту в Петриківській філії Дніпропетровської дитячої художньої школи. Його учні в подальшому працювали художниками на фабриці «Дружба».

Ф.Панко також працював в області стінопису, в 1962 році він очолив бригаду петриківських майстрів, які розписали інтер'єри Петриківської їдальні, фойє Будинку культури в селі Гарному та прохідну на фабриці «Дружба». Більше ніж півстоліття назад Федір Савич відродив у Петриківці мистецтво традиційного українського живопису. Його неперевершені роботи є відомими далеко за межами України, а власне сам петриківський розпис, що відродився після декількох десятиліть забуття завдяки Федору Савичу став однією із

візитних карток українського мистецтва. Помер заслужений майстер петриківського розпису 8 жовтня 2007 року

До кінця свого життя Федір Савич Панко зберігав ясний розум і життєву мудрість, він був ідеологом, душею національного відродження і розвитку Петриківщини. Його екскурсії по музею Петриківського розпису, розповіді про минуле і сьогодення краю завжди викликали захоплення у слухачів та подив усіх сучасників, які знали цю дивовижну людину.

Більше шести десятиліть плідно порала мистецьку ниву Марфа Ксенофонтівна Тимченко – широко знана майстриня декоративного малярства, член Національної спілки художників і Національної спілки майстрів народного мистецтва України, народний художник України, перший лауреат премії імені Катерини Білокур і володар найпрестижнішої державної нагороди – Національної премії України імені Тараса Шевченка.

Свій творчий шлях започаткувала Марфа Тимченко у рідному селі Петриківці Дніпропетровської області, відомому ще з часів козаччини осередку народного малярства. Тут вона 25 березня 1922 року народилася, а в 1938 році закінчила місцеву школу майстрів декоративного розпису, де учителями з фаху були організатор мистецької школи Олександр Статива і знаменита майстриня розпису Тетяна Пата.

Після двох років фахового навчання у Петриківці Марфа Тимченко вступила до Київської школи майстрів народного мистецтва, створеної на базі Центральних експериментальних майстерень при Київському державному музеї українського мистецтва (1940 року було реорганізовано в художньо-промислове училище).

На жаль, через нестатки змушена була залишити навчання й піти працювати, аби заробити якусь копійчину для себе, для хворої мами. Стала до

роботи на Київському експериментальному кераміко-художньому заводі з надією розписувати фарфорові вироби. Та їй випало працювати на підготовчому процесі – виготовляти барвники, причому за малу зарплату. І вона подалась до Коростенського фарфорового заводу, де дістала бажану посаду й захоплено оздоблювала вироби барвистими петриківськими орнаментами.

По війні Марфа знову в Києві. 1945 року її запросили на роботу у відділ народного мистецтва Інституту художньої промисловості Академії архітектури УРСР. Розробляла засобами петриківського розпису ескізи тканин, вишиваних речей, зразки розпису порцеляни, виробів із дерева – меблів, декоративних тарелів, скриньок тощо.

За створення художньо вартісних зразків виробів для інтер'єрів Марфу Тимченко 1947 року прийняли до членів Спілки архітекторів України. Відтоді стала брати участь у художніх виставках. Розписувала каюти й салони пароплавів «Тарас Шевченко», «Микола Гоголь». 1951 року вже як член Спілки художників України разом з іншими митцями виконувала настінні розписи у павільйоні, спорудженому до Декади української літератури та мистецтва в Москві.

Важливим і цікавим у творчій біографії Марфи Тимченко є період її мистецької праці на Київському експериментальному кераміко-художньому заводі, куди була запрошена 1952 року. Там вона працювала упродовж майже трьох десятиліть. Разом з іншими майстринями-петриківчанками, зокрема Вірою Клименко, Галиною та Вірою Павленко, розробляла і впроваджувала в практику оригінальну технологію оздоблення порцелянових виробів петриківським розписом. Великою мірою завдяки цьому український фарфор набув виразних національних прикмет, став високо цінуватися.

Упродовж усього життя М.Тимченко створює квіткові й сюжетно-тематичні декоративні композиції на папері, полотні, картоні, у яких винахідливо й цікаво інтерпретує та розвиває елементи петриківського орнаменту. Володіючи природним відчуттям краси барв і ліній, вона постійно винаходить і вміло

привносить щось своє, неповторне, надаючи орнаментальним мотивам привабливої новизни, величі й хвилюючої змістовності.

На початку 70-х років відкрилася ще одна яскрава грань обдарування художниці. Вона почала малювати особисто винайденими художніми засобами, побудованими на принципах петриківського розпису, цілком оригінальні, виразно декоративні і водночас глибоко поетичні за суттю картини-пейзажі. Віртуозно написані квіткоподібними елементами-мазками, пейзажі Марфи Тимченко можна порівняти з проникливо проспіваними піснями: то замріяно-елегійними («Седнівські каштани»), то епічно-задумливими («Озера»), то емоційно-експресивними («Вітер»), а найчастіше мажорно-оптимістичними («На лузі у Седневі», «Новий день», «У нашому дворі»). Загалом вони ознаменували й відкриття нового, досить своєрідного напрямку в народному декоративному малярстві України. Тобто йдеться про сміливе оновлення мистецької традиції, творення нової художньої якості відповідно до вимог часу та рівня художницького світовідчуття, іншими словами, маємо справу з творчим поступом.

У цілому твори Марфи Тимченко вирізняються цілковитою самобутністю, шляхетною вишуканістю й художньою довершеністю, віртуозним артистизмом і поетичністю, що зумовлюється, напевне, не лише бездоганною майстерністю, а й добropорядністю, щедрістю душі, ніжним, любовним ставленням автора до природи, людей світу. Марфа Ксенофонтівна не тільки чудовий художник, вона – лагідна, любляча, турботлива мати для доньки Олени й сина Володимира, найбажаніша бабуся для онуків Максимка, Оленки та Іванка. І в свої вісімдесят п'ять Марфа Ксенофонтівна не полишає пензля. Бо така вже її вдача. Без творчості себе не мислить.

Творчий неспокій – то сенс її життя. Померла відома майстриня в 2009 році.

Ще одним учнем Тетяни Пати, цікавим і своєрідним художником є Василь Іванович Соколенко. Він народився 17 січня 1922 року. Випускник Петриківської школи декоративного малювання. Мотиви для своїх орнаментальних композицій він бере як традиційні, так і стилізовані – квіти та злаки. Охоче малює В.Соколенко птахів – реальних і фантастичних. Працює на папері, віддає перевагу стриманому, контрастному тональному вирішенню. Майстер створив музей-садибу петриківського декоративного розпису, єдиний в Україні. В ньому представлені як паперові «мальовки», так і речі хатнього вжитку, розписані петриківським розписом. Музей багатий також різними фотографіями вчителів та учнів Василя Івановича, тут зберігаються майже всі роботи майстра за його життя. Крім того, ми можемо побачити декоративний петриківський розпис, виконаний на стіні, та уквітчану ним селянську піч. Найкраще це бачити влітку, адже зелена трава, яскраві квіти та настінний розпис ніби доповнюють одне одного, утворюючи одне ціле. Зараз Василь Іванович Соколенко живе в селі Петриківка та створює нові мотиви для свого музею-садиби.

Дуже своєрідним майстром петриківського декоративного розпису є Надія Білокінь. Для її творчості характерні традиційні квіткові мотиви («цибульки», «жоржини», «кучерявки» тощо). Спостерігаючи навколишній рослинний світ, вона створює нові форми, підкреслюючи певні риси зображуваної рослини.

Творчість Надії Білокінь – це декоративна стихія традиційної Петриківки та «любов до барвистої вірності українки-селянки». Майстриня з дитинства працювала виключно з мальовкою, яку уявляла частиною загального ансамблю традиційних хатніх прикрас – звідси органічна спорідненість її творів з місцевими витинанками та вишивками. Прагнення

Н.Білокінь до інтер'єрної доцільності, створеного для міських замовників малювання 1960-1970-х років, зумовило появу композицій нового типу – великих творів репрезентативного характеру, в яких часто поєднувалися кілька усталених композиційних схем, збагачених безліччю нових, іноді незвичних елементів і деталей. Вони, неначе мозаїка, створена сильними, напрочуд рухливими мазками, щільно вкривають увесь паперовий аркуш густим контрастним аніліновим візерунком, обмежованим берегами «килимка» або гірляндами «вензеля», що надає роботам певної «музейної картинності». Твори майстрині позбавлені перевантаженості й пістрявості завдяки тонкій композиційній і колористичній організації, гармонії основного й другорядного. Піднесена оптимістичність і м'який гумор, що визначають характер художньої образності, притаманні всім напрямам малювання «пізньої» Н.Білокінь, представлених на виставці: квітам, птахам у квітах, жанровим композиціям, винахідницею яких у петриківському осередку вона була.

Інше покоління художників-майстрів, які зараз живуть та працюють в селищі Петриківка – це Андрій та Марія Пікуші, їхні учениці Олена Зінчук та Наталка Рибалка, Людмила Лук'яненко, Ніна Загребельна та ще багато інших.

Петриківська дитяча художня школа

В селі Петриківка існують також заклади навчання петриківському декоративному розпису – Петриківська ЗОШ з профільним виробничим навчанням, гурток петриківського розпису в дитячому будинку творчості та Петриківська дитяча художня школа. Велику роль у підготовці майбутніх художників відіграє Петриківська дитяча художня школа імені Тетяни Пати. Вона кожен рік випускає майбутніх майстрів не тільки петриківського розпису, а й майстрів малюнку та живопису. Раніше тут викладали Федір Панко та Василь

Соколенко, зараз на їх зміну прийшли не менш досвідчені майстри як петриківського розпису, так і малюнку та живопису. Це – директор навчального закладу Пікуш Марія Іванівна, її син Тарас Андрійович, Лук'яненко Людмила Михайлівна, Кравець Людмила Федорівна та Рибалка Наталя Миколаївна. Навчають у дитячій школі петриківському розпису, малюнку, живопису та історії мистецтв. Кожен урок по-своєму цікавий та унікальний. Адже на них щоразу дізнаєшся щось нове про тіні, рефлекси та різноманітність природної палітри кольорів. Коли виходиш зі стін художньої школи і дивишся навкруги, бачиш все по-іншому, адже як трішки обізнаний митець вже помічаєш всі штрихи та велике різнобарв'я кольорів природи.

Петриківська художня школа малює та розвивається, 14 березня 2008 року був її ювілей – 50 років від дня заснування.

МАТЕРІАЛ ТА ЙОГО ПІДГОТОВКА

Для початківця, щоб навчитися малювати петриківський орнамент, треба мати цупкий папір, фарби, кілька саморобних пензликів, склянку для води, плоску фарфорову тарілочку для палітри, м'який олівець (М, 2М).

Слід пам'ятати, що для збереження основних властивостей кольорів не треба змішувати більше двох-трьох фарб, не користуватися білилами, не захоплюватися чорною фарбою.

Для виконання петриківського розпису найкраще використати акварельні фарби. Можна також використовувати гуашеві, олійні та темперні фарби.

Акварель – це розтерта на природному прозорому клеї фарба, яка легко розводиться водою. Легкість, прозорість, чистота – основні ознаки акварельних фарб, що зближають їх з петриківськими «манійками».

Гуаш – це фарба, яка легко розводиться водою, швидко висихає на повітрі, добре лягає на папір, картон, ін.

Перед початком роботи всі фарби зволожують, щоб вони стали м'якими й легко бралися на пензель. Для палітри в домашніх умовах використовують плоску фарфорову тарілочку. На ній змішують фарби, створюють кольори. Чистим пензлем, змоченим у воді, набирають фарбу і роблять мазок на папері.

Пензлики – «котячки» – можна зробити самому. Для їх виготовлення потрібні котячі шерстинки, які збирають у пучечок і туго прив'язують звичайною ниткою до дерев'яного держальця. Такі пензлики добре набирають фарбу і легко підкоряються ледь помітному руху руки під час малювання. Котячі шерстинки вистригають на грудях тварини, де шерсть найпухкіша. Пучечок для пензлика набирається з двох-трьох вистригів. Спершу новий сухий пензлик має вигляд квачика (віничка), але поступово його доводять до потрібної форми, вибравши зайві волосинки. У зволоженому стані всі волосинки пензля зібрані в гострий кінчик.

Треба дотримуватись зазначених правил розміщення матеріалів та інструментів на робочому місці (столі). Робоча ділянка повинна бути вільною.

Тут розташовують матеріал, на якому будуть малювати, а також палітру та пензлики.

Перед собою кладуть палітру. З лівої сторони кладуть ганчірку для витирання пензликів. В правому куті стола розміщують фарби, підставку для пензликів. Усі предмети повинні знаходитись у межах витягнутої руки, щоб їх можна було легко дістати, не підіймаючись.

Щоб зберігати правильну форму пензлів, після роботи їх миють з милом, промивають чистою водою і загортають у м'який папір.

Починаючи з першої вправи, з першого вивчення основ петриківського розпису необхідно ознайомитися з властивостями фарб, з основними кольорами спектра, теплими та холодними тонами, з гармонійним поєднанням кольорів.

Існує 4 групи гармонійних поєднань кольорів:

- однотональні – додавання в один хроматичний колір чорного або білого кольорів;
- споріднені – це групи кольорів жовто-червоних, червоно-синіх, синьо-зелених, зелено-жовтих кольорів;
- споріднено-контрастні – це групи зелено-червоних, жовто-синіх, червоно-зелених, синьо-жовтих кольорів;
- контрастні – це групи кольорів, розташованих у протилежних четвертях.

ТЕХНІКА ВИКОНАННЯ ПЕТРИКІВСЬКОГО ДЕКОРАТИВНОГО РОЗПИСУ

Одним з основних елементів декоративного розпису з найдавніших часів є орнамент, яке походить від латинського "*orno*" – прикрашаю, "*ornamentum*" – прикраса. Отже, **орнамент** – це художня прикраса, вигаданий візерунок, що складається з красивих форм, має привабливі кольори й побудований на ритмічному чергуванні різних елементів.

Зміст і характер візерунка, що лежить в основі орнаменту, який прикрашає необхідну в побуті річ, залежить від її форми, специфіки матеріалу, з якого її виготовили, й конкретного призначення цієї речі.

Підпорядкованість, тісний зв'язок із предметом передбачає **стилізацію** – творчу переробку форм реального світу з художнім узагальненням зображуваних предметів шляхом спрощення малюнка й форми, об'ємних і кольорових співвідношень. Тобто, натуральні природні форми перероблюються і спрощуються, а їхній колір перетворюється так, як підказує творча фантазія та художній смак виконавця. Тому колірна гама в стилізованих зображеннях умовна та обмежена, кольори добираються за певним сполученням, приємним для очей, але без будь-яких відтінків чи тональних переходів. Для стилізованих зображень характерна площинність, адже художник не ставить за мету передати матеріальність та об'ємність натури, гру світлотіні, а також велику кількість дрібних деталей. Його завдання – викликати радісний настрій виразним, лаконічним малюнком, доббором яскравих, насичених, соковитих кольорів.

Одним із головних засобів гармонізації форми є **симетрія** – розмірена, спокійна рівновага елементів композиції; розміщення частин цілого у просторі відносно середньої лінії (*чи центру*), коли одна половина зображення є ніби дзеркальним відображенням іншої. Слово "*симетрія*" в перекладі з грецької означає "*гармонія*".

Щоб оволодіти технікою традиційного петриківського розпису треба знати його елементи.

Щоб оволодіти технікою традиційного петриківського розпису треба знати його елементи.

Малювання елементу «зернятка»

Найпростішим і найпоширенішим елементом петриківського розпису є «*зернятка*». Елемент називається так тому, що подібний до зернятка яблука, груші тощо. За допомогою тільки «зернятка» створюють всі орнаментальні мотиви.

Для виконання мазка «зернятка» беруть м'який пензлик – «котячку» – з гострим кінчиком і акварельну, гуашеву чи темперну фарбу, яку розводять водою в окремій невеличкій посудині. Фарба має бути доволі густою, щоб мазок вийшов виразним із чітко окресленим контуром. Набравши на пензлик фарбу, роблять на папері відбиток. Спочатку дотикаються до паперу гострою частиною пензлика, а потім притискують п'ятку, тобто найширшу його частину.

Щоб збільшити розмір мазка, потрібно після гострого вусика кілька міліметрів протягнути пензлик і тоді притиснути п'яткою. Для виконання більших за розміром мазків можна використовувати більші пензлики.

Найпростіші вправи – малювання «зернятка» по вертикалі, по горизонталі, під кутом. (Див. додат. 1-3).

Малювання елементу «кривеньке зернятка»

«*Кривеньке зернятка*» – мазок дуже подібний до «зернятка». Він широко використовується для малювання пелюсток квітів, листя, пуп'янків та інших елементів орнаменту. Мазок виконують так: на пензлик набирають фарбу, притискують кінчик пензлика до паперу, трохи протягують з легким поворотом ліворуч чи праворуч і знову притискують п'яткою пензлик до аркуша. (Див. додат. 4).

Малювання елементу «травичка»

Цей елемент використовують для оздоблення композицій. Виконують його наступним чином: біля вертикальної лінії під гострим кутом «котячкою»

наносять вусиками донизу «зернятка», розташовуючи їх одне навпроти одного. Цей елемент повинен нагадувати травичку, билинку тощо. (Див. додат. 5).

Малювання елементу «колосок»

«**Колосок**» виконують «котячкою». По обидві сторони від вертикальної лінії під гострим кутом наносять «зернятка» вусиками догори. Розташовувати мазки необхідно один навпроти одного. Цей елемент нагадує зображення колоска. (Див. додат. 6).

Малювання елементу «пірчасте листя»

Елемент «**пірчасте листя**» виконують наступним чином: по обидві сторони від вертикальної лінії наносять «кривенькі зернятка» з видовженими вусиками, утворюючи майже однакові групи з таких мазків. Інтервали між групами бажано робити теж однакові. (Див. додат. 7).

Малювання елементу «пуп'янок»

З двох мазків «кривеньке зернятко» роблять напіврозкриту квітку – «**пуп'янок**». Мазки сполучають округлою частиною так, ніби вусики тягнуться з однієї точки. Бажано розташувати «пуп'янки» на однаковій відстані, повертаючи їх вусиками щоразу в протилежний бік. (Див. додат. 8).

Малювання елементу «горішок» або «повний пуп'янок»

Кожний «**повний пуп'янок**» або «**горішок**» роблять з двох більших мазків «кривеньких зерняток» та двох менших мазків «зерняток», які розміщують в середині. (Див. додат. 9).

Малювання простого стрічкового орнаменту

Готові «горішки» сполучають між собою тоненькою хвилястою лінією. Цей елемент можна назвати простим стрічковим орнаментом, оскільки його використовують для оздоблення інтер'єрів у вигляді фризу. (Див. додат. 10).

Малювання елементу «три пари «кривих зерняток»

Із спарених «кривих зерняток» – «пуп'янків» – малюють своєрідну квітку, сполучивши до центру **три пари «кривих зерняток»**. При виконанні цього

елементу необхідно звернути увагу на розмір квітів, відстань між ними, колір. (Див. додат. 11).

Малювання елемента «трипелюсткова квітка»

Зі спарених «кривих зернят» – «пуп'янків» – малюють ***трипелюсткову квітку***, сполучивши в центрі три пари «кривих зерняток». Вона відрізняється від «горішка» тим, що вусики кожного мазка повинні бути спрямовані до центру квітки. Малюють кілька вертикальних стрічок – одну квітку за одною, щоразу змінюючи нахил квітки з різноманітними проміжками між малюнками. Щоб композиція виглядала привабливо, бажано всі елементи виконувати однакових розмірів. (Див. додат. 12).

Малювання «бігунця»

Виконання «***бігунця***» потребує деяких вмінь. Щоб намалювати «бігунець», необхідно трипелюсткові квіти сполучити легкою хвилястою лінією, обабіч якої мають бути розташовані листочки з довгими вусиками. (Див. додат. 13).

Поєднання «кривих зерняток» із «зернятками»

Підвусиками кожної квітки малюють «зернятка», розташовуючи їх симетрично до центру. Утворюється зовсім нова квітка. Сполучивши квітки хвилястою лінією, маємо «бігунець». (Див. додат. 14).

Малювання «цибульки»

«***Цибульку***» малюють як «перехідним мазком», так і звичайним. Спочатку виконують праворуч і ліворуч мазки, які визначають розмір елементів, послідовно завершуючи малюнок, а потім темнішим кольором проводять прожилки. Розпис повинен бути виразним, мазки плавні, розміщені симетрично до середньої лінії. Малюють «цибульку», використовуючи пензлик з білячого хутра. (Див. додат. 15).

Малювання елемента «ягідки»

Грона калини, винограду, горошок тощо в декоративному розписі малюють кінчиком пальця або за допомогою підручних приладів. Гілочки є допоміжними елементами складної композиції. (Див. додат. 16).

Малювання «перехідного мазка»

Для «перехідного мазка» характерний неповторний ефект плавного переходу одного кольору в інший.

Виконують «перехідний мазок» наступним чином: на кінчик пензля набирають темну фарбу. Потім кінчиком пензля набирають фарбу світлого тону і роблять перший мазок: тягнуть світлий вусик. Поступово з'являється темний відтінок у широкому кінці мазка, який при завершенні стає зовсім темним. Повернувши пензлик на 120°, роблять другий мазок, так само можна зробити і третій. Після цього пензлик миють у воді і все повторюють спочатку.

Перехідним мазком малюють квіти, птахів, пейзажі. Якщо за основну фарбу взято світлий тон, то на кінчику буде темний, і навпаки.

Пензлик найкраще брати білячий. (Див. додат. 17).

Малювання простих композицій, які складаються із «зерняток»

та «кривеньких зерняток»

Щоб намалювати нескладні композиції із «зерняток» і «кривеньких зерняток», спочатку потрібно олівцем намітити місце та розміри квітки, напрямок розміщення стебла, напрямок основних листків. Потім – намалювати квітку. Вона може складатися тільки із «зерняток», розміщених по колу. У цьому випадку «зернятка» – це пелюстки квітки. Кількість їх може бути довільною: шість, вісім тощо. У квітці можна поєднати «кривенькі зернятка» і «зернятка» або використати лише «кривенькі зернятка». Листки малюють «кривенькими зернятками» різних розмірів, розміщених у певному порядку.

Листки можуть бути як простої форми, так і складної. (Див. додат. 18).

Малювання різноманітного листя

Листочки – це елементи, в яких поєднуються різні варіанти виконання мазків «зернятко» і «криве зернятко» у формі листків. Також листки виконують «перехідним мазком». Використовують пензлики з білячого хутра.

Спочатку намічають напрямок розміщення середньої лінії листка, потім – загальну форму, після цього малюнок виконують фарбою. У природі листки

симетричні, посередині вони розділені лінією симетрії. На малюнках ця симетрія здебільшого умовна, а середня лінія не завжди пряма, доволі часто її малюють кривою у вигляді дуги. Більшість листків по контуру мають зубці. Тому в процесі малювання листків пензлик слід ставити кінчиком до контуру листка і повторювати мазки слід за формою листка. (Див. додат. 19-21).

Виконання простого рослинного орнаменту

Навчившись малювати окремі елементи петриківського розпису, поступово переходять до виконання простих рослинних орнаментів.

Орнамент – це ритмічне повторення одного або кількох елементів. Розміщуватися вони можуть по прямій лінії – тобто в стрічку, по колу тощо. Орнамент малюють із квітів та листків простої форми. А квіти та листки – «зернятками» і «кривенькими зернятками». Розміщення елементів орнаменту намічають олівцем, а потім виконують фарбами. (Див. додат. 22).

Виконання складних елементів петриківського розпису

Петриківський розпис багатий на складні елементи, як щодо рисунка, так і щодо кольорового вирішення. Такі елементи, як правило, займають центральні частини малюнків. Це в основному квіти, птахи, тварини тощо. Квіти в більшості випадків симетричні і складаються з багатьох деталей.

Щоб виконати такі малюнки, можна спочатку зробити підготовчий рисунок, який починається із розміщення цих елементів на аркуші, знаходження його основних розмірів – висоти і ширини, загальної форми, співвідношення деталей. Коли такий підготовчий малюнок виконано, можна малювати фарбами. (Див. додат. 23)

Малювання птахів

У петриківському розписі важливе місце займають зображення птахів. *Птахи* – павичі, півні, зозулі тощо – відзначаються декоративністю, багатством кольору. Вони, як правило, займають центральне місце у творах петриківських майстрів. Зображення птахів відповідає технічним і колористичним прийомам народного розпису. Виконання малюнка із зображенням птаха – це складний

процес, який умовно можна розділити на чотири етапи. Перший – знаходження загальної форми птаха, характерної пози, співвідношення частин. Тому на першому етапі рисунок виконують олівцем.

На наступному етапі тонують кольором силует птаха. Колір птаха залежить від кольорової гами композиції в цілому.

Третій етап – малювання пір'я, тулуба, крил, хвоста.

Четвертий – моделювання голівки птаха, малювання ока, дзьобу, декорування тулуба, хвоста, крил. Темною фарбою підкреслюють ті деталі, які хочуть виділити. Їх малюють світлим кольором. (Див. додат. 24).

Виконання пейзажу у петриківському розписі

Щоб виконати пейзаж у декоративному розписі, спочатку тонують силуети дерев, а потім малюють гілки.

Оточення дерева, тобто землю, небо малюють хвилястим мазком, що нагадує рельєф місцевості та форму хмарки на небі. (Див. додат. 25).

Зображення постатей людей у декоративному петриківському розписі

Зображення людей у розписах перебуває здебільшого у статичній динаміці. Розміщують фігури на розписах або у профіль, або в анфас.

Якщо розглянути декоративні розписи Н.Білокінь, то легко помітити, що фігури жінок розміщені у профіль, вони дуже спокійні й монументальні. Але, незважаючи на застиглість фігур дівчат, усе оточення – квіти, рослини, калина, стебла – виконані так, що відчувається внутрішній рух.

Кольори розписів яскраві та звучні, тут багато червоного і зеленого, вони заповнені пульсуючим світлом. Створюються такі розписи спочатку в уяві, а потім на папері.

Щоб виконати петриківський декоративний розпис з використанням зображення постатей людей, потрібно спочатку намітити головні елементи розпису, тобто фігури людей, а потім створювати декоративний фон – квіти,

листя, плоди тощо. Елементи повинні і колоритом, і формою створити одну цільну завершену композицію. (Див. додат. 26).

Оволодівши елементами петриківського розпису, можна розпочинати роботу над створенням композиції. Перш ніж виконати композицію в кольорі, потрібно намалювати схему майбутнього малюнку олівцем: спочатку малюють основні елементи, що тримають усю композицію (найкрупніші квіти та листочки, цілісні гілки з ягодами, птахи тощо), а потім – дрібніші. Закінчують композицію різноманітними травинками, вусиками, колосочками – це є ажурне доповнення.

Якою б не була композиція за побудовою, симетричною або асиметричною, вписаною в квадрат, коло або трикутник, необхідно дотримуватись структурної та кольорової рівноваги.

**ПРИКЛАДИ ПЕТРИКІВСЬКОГО
ДЕКОРАТИВНОГО РОЗПИСУ**

**РОБОТИ ВИХОВАНЦІВ ЗРАЗКОВОЇ СТУДІЇ
ДЕКОРАТИВНОГО РОЗПИСУ «ЦВІТ ПАПОРОТІ»**

ПРИКЛАДИ МАЛЮВАННЯ РОСЛИННОЇ КОМПОЗИЦІЇ

*Панно «Чорнобривців насіяла мати»,
Кучер Марія*

*Ліва частина триптиху «Батьківська криниця»,
Кучанська Юлія*

*Панно «Калина цвіте»,
Корбут Юлія*

**ПРИКЛАДИ МАЛЮВАННЯ РОСЛИННОЇ КОМПОЗИЦІЇ В ПОЄДНАННІ
ІЗ ЗОБРАЖЕННЯМ ПТАХА**

*Ліва частина триптиху «Зозулина пісня»,
Гриб Ольга*

ПРИКЛАДИ МАЛЮВАННЯ ПЕЙЗАЖІВ У ПЕТРИКІВСЬКОМУ
ДЕКОРАТИВНОМУ РОЗПИСІ

*Панно «Зима»,
Кучанська Юлія*

*Панно «Зимові візерунки»,
Петюр Людмила*

ПРИКЛАДИ МАЛЮВАННЯ ПЕЙЗАЖІВ
У ПОЄДНАННІ ІЗ ЗОБРАЖЕННЯМИ ЛЮДЕЙ

*Панно «Тарасові шляхи»,
Петюр Оксана*

ПРИКЛАДИ МАЛЮВАННЯ ПТАХІВ

*Панно «Ранок»,
Кучер Марія*

*Панно «Вірність»,
Петюр Людмила*

*Права частина триптиху «Зозулина пісня»,
Гриб Ольга*

**ПРИКЛАДИ МАЛЮВАННЯ ПЕЙЗАЖІВ У ПОЄДНАННІ ІЗ
ЗОБРАЖЕННЯМ ПТАХА**

*Панно «Сорока»,
Гаврищук Міла*

ПРИКЛАДИ ЗОБРАЖЕННЯ ПОСТАТЕЙ ЛЮДЕЙ
У ПЕТРИКІВСЬКОМУ РОЗПИСІ

*Панно «На Різдво»,
Слободенюк Каріна*

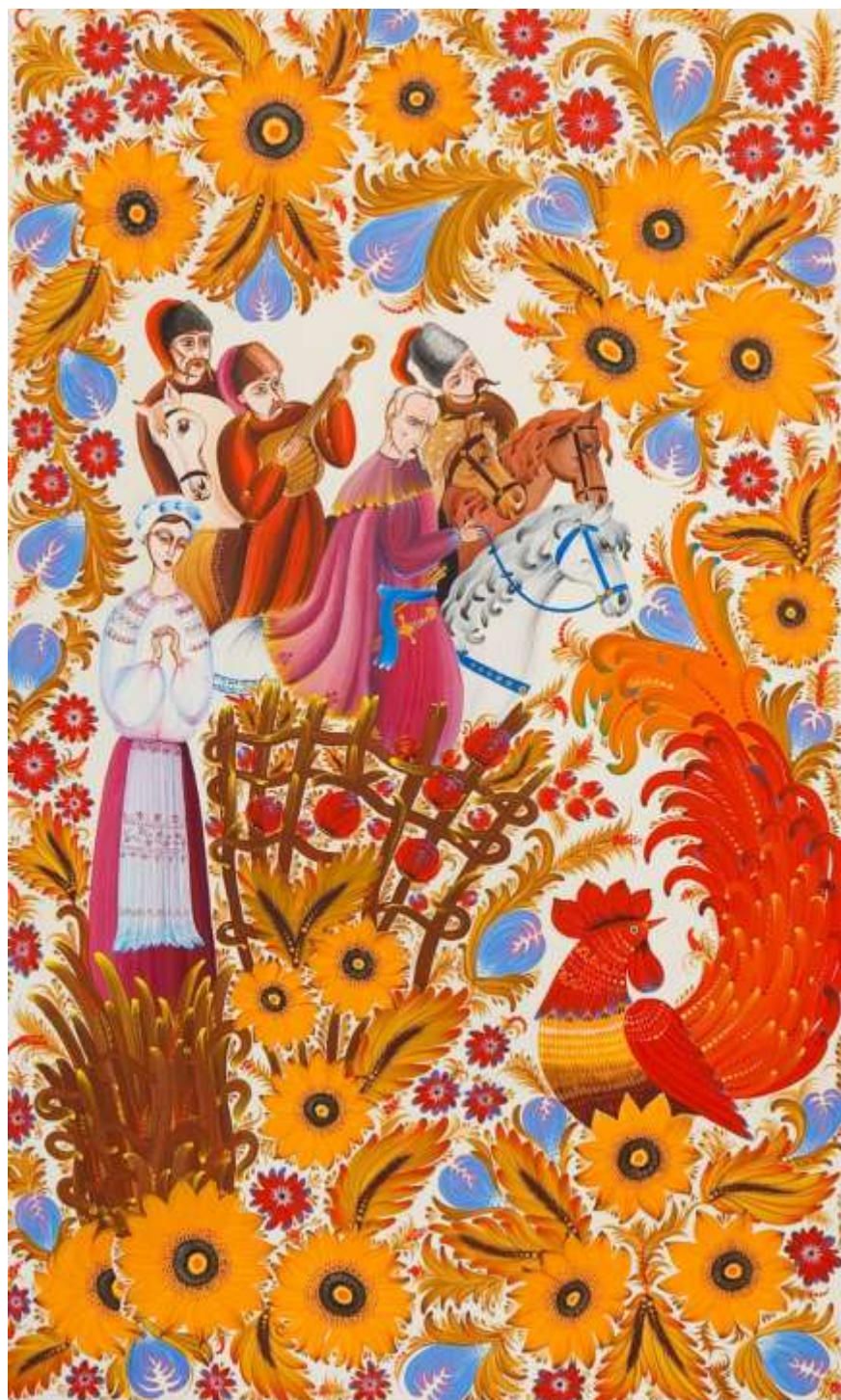
*Центральна частина триптиху «Матусина криниця»,
Пилатівська Марія*

*Панно «На Івана Купала»,
Кучанська Юлія*

*Центральна частина триптиху «Прощання»,
Лісова Анна*

*Панно «Іхали козаки...»,
Кучанська Юлія*

*Центральна частина триптиху «Марія»,
Кучанська Юлія та Кучанський І.Л.*

*Вихованці зразкової студії декоративного розпису
«Цвіт папороті» зі своїм керівником Кучанським І.Л.*

ВИСНОВКИ

Декоративно-прикладне мистецтво є невід'ємною частиною нашого життя і побуту. Для творчої роботи потрібна постійна практика, вивчення творів народного мистецтва в музеях, на виставках.

Отже, хочеться, щоб люди знали про мистецтво петриківського розпису, мали можливість познайомитися з роботами студійців і отримали задоволення від побачених творів, доторкнувшись до прекрасного світу митців народного мистецтва.

І останній поетичний мазок – вірш про Петриківку.

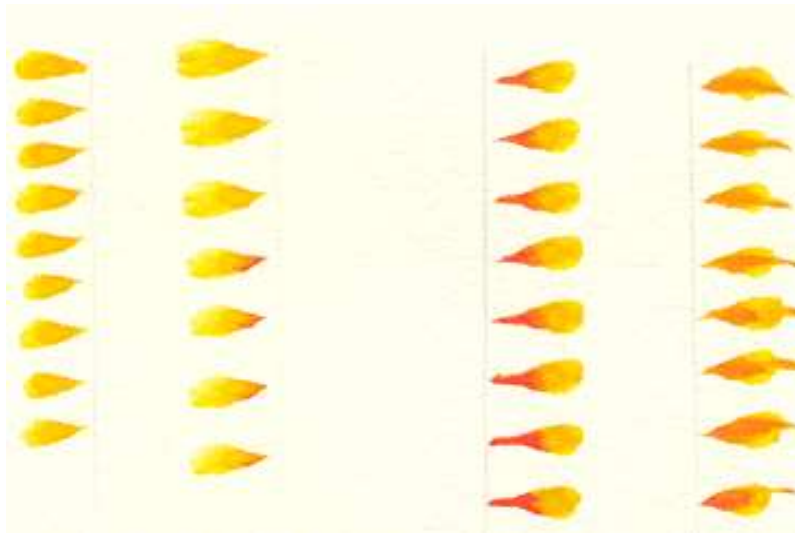
*На крилах шляху яблунь кілька,
То вишняки, то явори,
Цвіт королевий – Петриківка
Розкрила диво-кольори.
Що перший колір – колір крові,
Котрим горять чуття не злі,
Що другий колір – квіт любові
На чорнім полум'ї землі.
Вогонь калин і райські птиці
З дніпрових підняті світань.
Глибока прохолодь криниці,
Степів натовленість свята,
Як засіва Тетяна Пата
Пшеницю барв – о диво з див –
Цвіте душа, краса багата,
Вогнить вигадливий мотив,
Як в'юнко в цім краю, як гінко
Десь плавка йде – заграв політ,
Сягає аж до Петриківки
До нев'яжких, як світ, палітр,*

*І додає їм тон багряний,
Щоб розпис випукло проглянув
На лоні чистому тарілі.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1.Б.Бутник-Сіверський. Пелегея Гущенко.– К.:Мистецтво.1997.-с.5-16.
- 2.Б.Побережник. Образотворче мистецтво./Витоки.-1994.-№13/27/- липень.с.11.
- 3.Д.Степовик. Скарби України.-К.:Веселка.1990.-с.187-191
- 4.Е.Антонович С.Свид Б.Шпільчак. Образотворче мистецтво.-К.: Освіта.1998.- с.52-124.
- 5.З.Чорноус. Збереження традицій/Початкова школа.-2000.-№4/52/.-с.4.
- 6.Л.Верьовка. Петриківські квіти розцвітають у Києві//Освіта.-1995.- №1/125/.-с.13.
- 7.Л.Ліщинська. Усі барви життя.//Мистецтво та освіта.-1996. №2-с.50-54.
- 8.Глухенька Н. Петриківка//Юний художник.-1984.№9-с.45-47.
- 9.Н.Глухенька. Петриківські розписи.-К.: Мистецтво,1973.
- 10.О.Донченко. Народні майстри.-К.: Радянська школа. 1982.-с.35-49.
- 11.О.Ковальчук. Українське народознавство.-К.: Освіта.1992.-с.148-152.

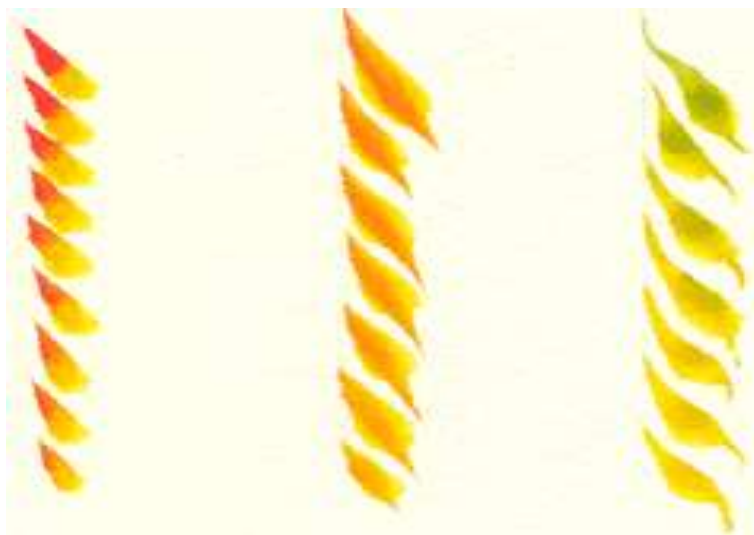
ДОДАТКИ

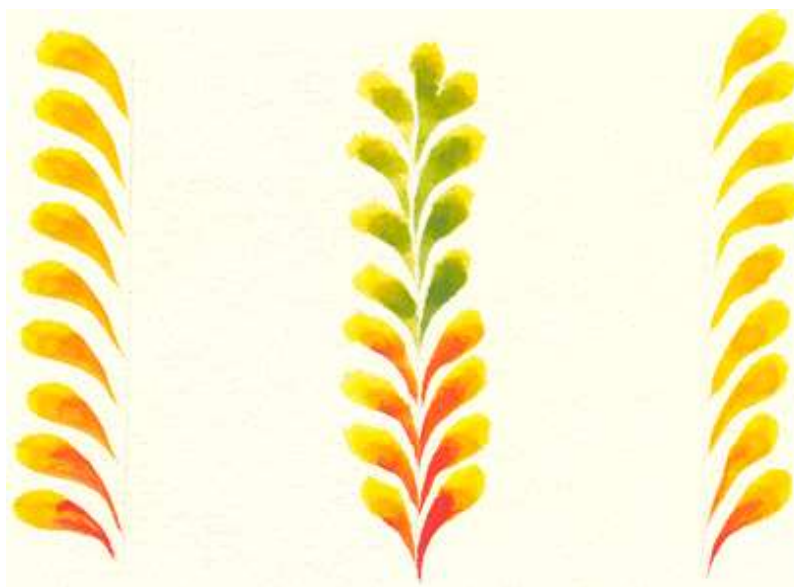
Елемент розпису «зернятко» – додаток 1

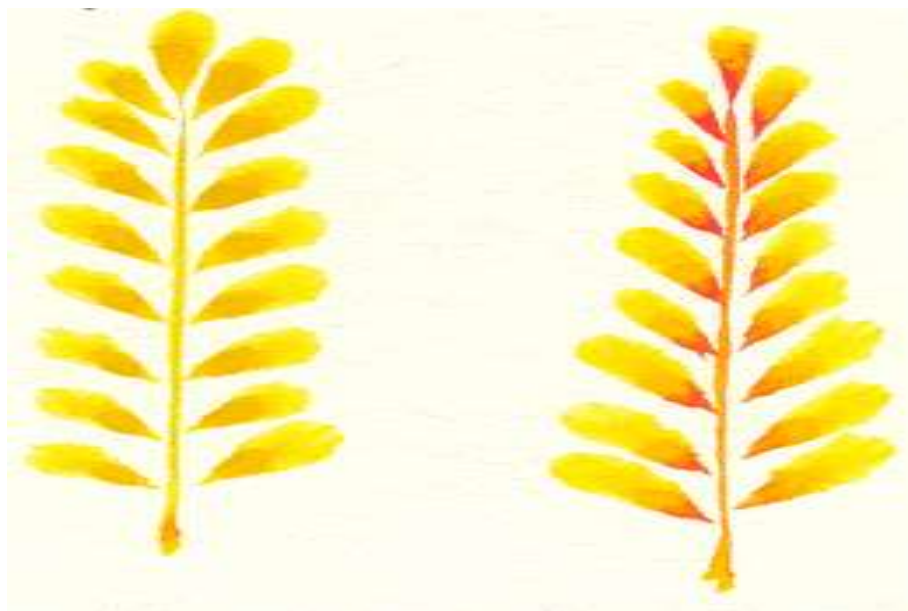
«Зернятко» під кутом до вертикальної лінії – додаток 2

«Зернятко» під гострим кутом до лінії – додаток 3

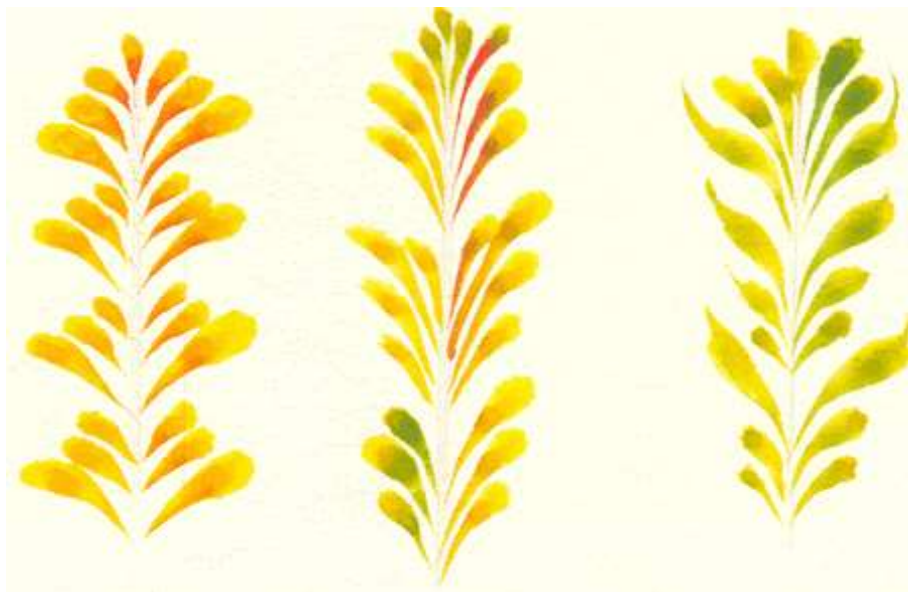
Елемент розпису «кривеньке зернятко» – додаток 4

Елемент розпису «травичка» – додаток 5

Елемент розпису «колосок» – додаток 6

Елемент розпису «пiрчасте листя» – додаток 7

Елемент розпису «пуп'янок» – додаток 8

Елемент розпису «горішок» – додаток 9

Простий стрічковий орнамент – додаток 10

Елемент розпису «три пари «кривих зерняток» – додаток 11

Трипелюсткова квітка – додаток 12

«Бігунець» з «трипелюсткових квіток» – додаток 13

Поєднання «кривих зерняток» із «зернятками» – додаток 14

Елемент розпису «цибулька» – додаток 15

Елемент розпису «ягідки» – додаток 16

Виконання «перехідного мазка» – додаток 17

Прості композиції із «зерняток» і «кривих зерняток» – додаток 18

Листочки різноманітної форми – додаток 19

Листочки, виконані «кривенькими зернятками» – додаток 20

Листочки, виконані «перехідним мазком» – додаток 21

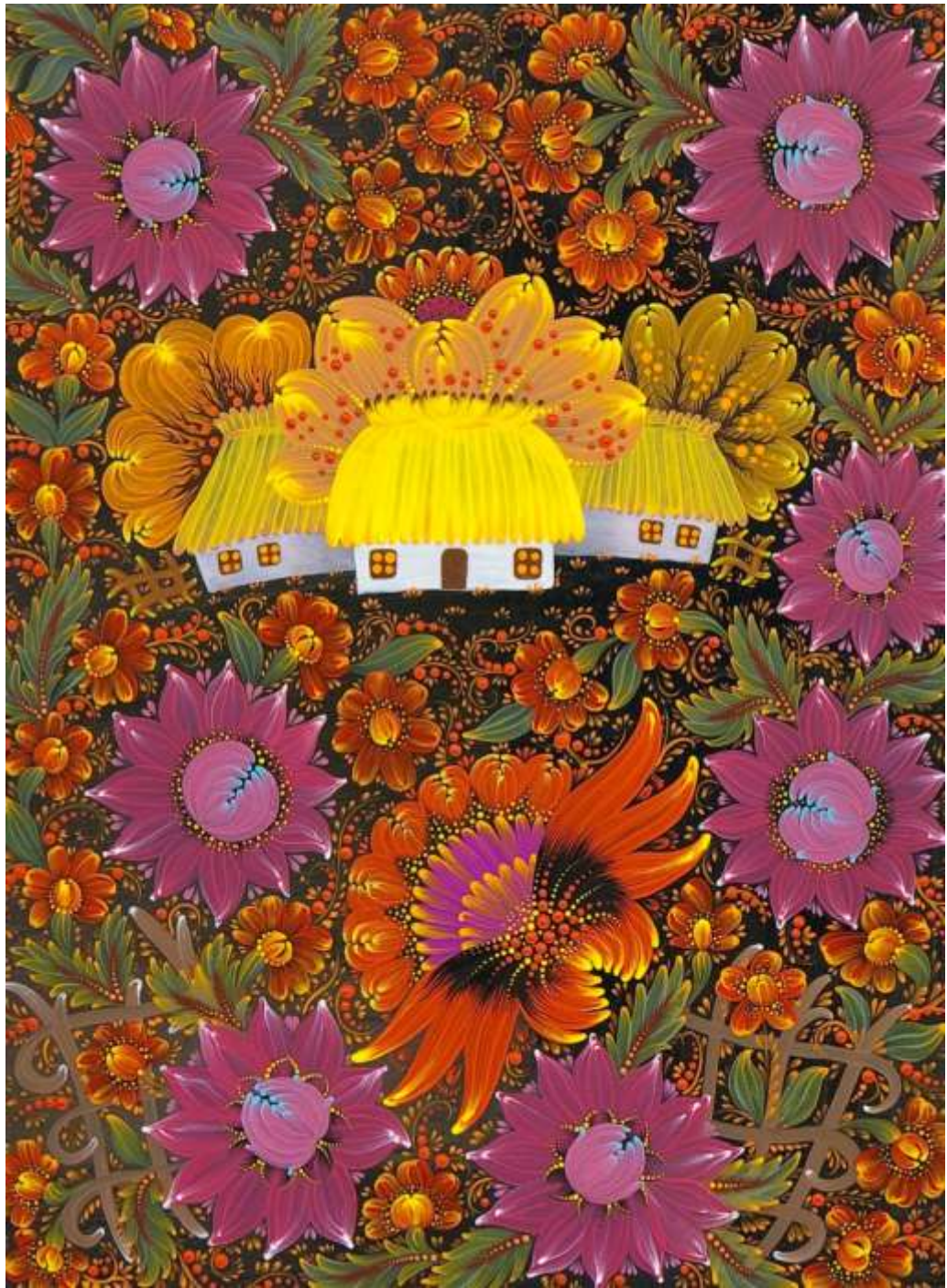
Простий рослинний орнамент – додаток 22

Виконання складних елементів розпису – додаток 23

Малювання птахів – додаток 24

Малювання пейзажу – додаток 25

Зображення постатей людей – додаток 26